

Νεανική κουλτούρα: τάσεις και εντάσεις στην έρευνα

Ν. Χρηστάκης

*Τμήμα Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*

Πώς οριοθετούνται σήμερα οι έννοιες των νιάτων και της νεανικής κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες, και πώς, μέσα από τις θεωρήσεις τους, εκφράζονται οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η κοινωνία μας στην κατανόηση του φαινομένου αυτής της νέας, παγκόσμιας, μαζικής και ατομικιστικής κουλτούρας; Το άρθρο αυτό παρουσιάζει τις τάσεις έρευνας που αφορά στη νεανική κουλτούρα, και καταλήγει στην αναγκαιότητα για υπέρβαση των παραδοσιακών κοινωνιολογικών μοντέλων και θεώρησης όχι μόνο των καταναλωτικών αλλά και των επικοινωνιακών πρακτικών μετασχηματισμού, που αρθρώνουν τα κοινωνικο-πολιτιστικά είναι των νέων, προσδίδοντάς τους την ιδιαίτερη κοινωνική τους ταυτότητα.

Εισαγωγή

Τη στιγμή που η παιδική και η εφηβική ηλικία έχουν αποτελέσει αντικείμενο λεπτομερούς μελέτης από τη σκοπιά, κυρίως, της ατομικής και της εξελικτικής ψυχολογίας και της κοινωνικοποίησης, η έννοια της νεανικής κουλτούρας και γενικότερα των νιάτων, ως ανεξάρτητη κοινωνική οντότητα με ιδιόζουσα ταυτότητα και κοινωνικο-πολιτιστικό είναι, αφήνεται συνήθως στο έλεος των κάθε είδους εμπειρικών κοινωνιογράφων.

Ο Mannheim (1944) ισχυρίζεται πως σε μερικές έκτακτες περιστάσεις (βαθείς κοινωνικές μεταβολές, πολιτική αστάθεια...), μία ομάδα ηλικίας (όπως οι νέοι) μπορεί να θέσει το πρόβλημα της ταυτότητάς της σχετικά με την ιστορία: γίνεται μια συνειδητή γενιά. Η ιδέα μιας ανεξάρτητης νεανικής κουλτούρας αρχίζει στη δεκαετία του 1960 με το οικονομικό και παιδαγωγικό boom, αριστερί-

ζοντα κινήματα, «sex, drugs and rock 'n' roll», Βιετνάμ, Μάης του '68, κ.τ.λ.).

Χωρίς πια σήμερα να συνδέεται η έννοια αυτή με κάποιο συγκεκριμένο κίνημα αμφισβήτησης, όλοι συμφωνούν ότι υπάρχουν στάσεις, αξίες και συμπεριφορές που διαφοροποιούν τους νέους από τους ενήλικες και ότι υπάρχει κοινή ιδεολογία στους νέους, ιδεολογία που υπερβαίνει τις κοινωνικές και ταξικές διαφορές τους.

Σκοπός του άρθρου αυτού είναι η παρουσίαση των ερευνών και εργασιών που έχουν στόχο την κατανόηση και την οριοθέτηση της έννοιας την νεανικής κουλτούρας στις κοινωνίες μας, κυρίως όπως αυτή προκύπτει από την αλληλεπίδραση των νέων (ή των εφήβων), ως όντων με κάποια κοινωνική και κοινωνικο-πολιτιστική ορατότητα, και των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Κουλτούρα συνεπώς είναι ό,τι ενώνει, σε μία ι-

διαίτερη συλλογικότητα, ένα πλήθος ανθρώπων.

Το άρθρο αυτό δεν φιλοδοξεί να καλύψει όλες τις μελέτες που αφορούν στους νέους (και στους εφήβους), αλλά ασχολείται κυρίως μ' αυτές που αναφέρονται στη νεανική κουλτούρα ως σύνολο αξιών, συμπεριφορών και πολιτιστικών περιεχομένων, που διαφοροποιούν τους νέους και που συμβάλλουν στον ορισμό της κοινωνικής τους ταυτότητας, όχι τόσο από την άποψη της ιδιάζουσας νεανικής (και εφηβικής) ψυχολογίας, όσο από την άποψη των κοινωνιολογικών και πολιτιστικών διαστάσεων που χρησιμοποιούνται για να τους περιγράψουν, να τους καταλάβουν και να τους ορίσουν.

Συγκαταλέγουμε τέλος μεταξύ των στόχων μας την ευαισθητοποίηση του αναγνώστη στο πρόβλημα των μοντέλων θεώρησης της κοινωνίας, που υποβάσάζουν τις σχετικές με τη νεανική κουλτούρα απόψεις και έρευνες.

Στην κοινωνία μας, κάποιος είναι νέος μεταξύ 15 και 25 ετών περίπου, τα όρια ηλικίας δεν είναι ξεκάθαρα. Τόσο στους κοινωνικούς ερευνητές, όσο και στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, συναντάμε τους χαρακτηρισμούς: νέος, έφηβος (adolescent) και «teenager» (μεταξύ 13 και 19 ετών). Γενικά, συνδέουμε τον όρο νέος με το σχολείο, το πανεπιστήμιο ή τις άλλες δραστηριότητες που προετοιμάζουν κάποιον για ενήλικη ζωή: «... [Ο πολιτιστικός ορισμός των νιάτων] προεκτείνει την περίοδο εντός της οποίας μία συμπεριφορά νεανική (δηλαδή ανεύθυνη) κρίνεται με τρόπο θετικό». Berger, 1971 σελ. 25).

Το παρόν των νέων βρίσκεται στο μέλλον. Ανήκουν στο περιθώριο και στις φάσεις που η αναζήτηση του εαυτού είναι ξεκάθαρη (έως ενοχλητική ή ανησυχητική), χαρακτηρίζονται ως ανώριμοι: «... Ο έφηβος κατέχει μια θέση ενδιάμεση, μεταξύ παιδιού και ενηλίκου, θέση περιθωριακή, σαν αυτή που έχουν τα μέ-

λη μιας μη προνομιούχου κοινωνικής ομάδας». (Lewin, 1951, σελ. 135).

Η Buhler (1933) χαρακτήρισε τη νεότητα ως «...ενδιάμεσή περίοδο, που αρχίζει με τη συμπλήρωση της σωματικής ωρίμανσης και που τελειώνει με την απόκτηση της κοινωνικής ωριμότητας, δηλαδή την ανάληψη των κοινωνικών, σεξουαλικών, οικονομικών και νομικών υποχρεώσεων και δικαιωμάτων των ενηλίκων».

Πολλοί συγγραφείς έχουν υποστηρίξει πως όχι μόνο η υπερβολικά μεγάλη περίοδος προετοιμασίας για την είσοδο στην ενήλικη ζωή, αλλά και η έλλειψη ανάλογων θεσμών, έλλειψη που πολλές φορές εντείνει το άγχος που σχετίζεται μ' αυτό το πέρασμα, είναι αιτίες που συμβάλλουν στο να μιλάμε για «το πρόβλημα των νέων». Οι Bloch και Niedethoffer (1974) υποστηρίζουν ότι όταν η κοινωνία δεν μπορεί να εγγυηθεί τέτοιους προπαρασκευαστικούς θεσμούς, οι ίδιοι οι νέοι δημιουργούν αυθόρμητα ισοδύναμους τρόπους συμπεριφοράς. Οι συγγραφείς περιγράφουν τη δομή των ομάδων που δημιουργούνται και τις ψυχοκοινωνικές λειτουργίες που πληρούν, κυρίως τη μύηση και το τελετουργικό πέρασμα.

Για αρκετούς συγγραφείς, η μακρά αυτή μεταβατική περίοδος, έχει ως αποτέλεσμα να είναι οι νέοι οι κύριοι καταναλωτές κουλτούρας και ενασχολήσεων, που σχετίζονται με τον ελεύθερο χρόνο: η καπιταλιστική έκρηξη, που αρχίζει τη δεκαετία του 1950, τους δίνει μια σημαντική αγοραστική δύναμη και άφθονο ελεύθερο χρόνο.

Νεανική κουλτούρα: ετερόφωτες οριοθετήσεις

Για τους Elkin και Westley (1955), η ιδέα μιας εφηβικής κουλτούρας είναι ένας μύθος, που συντηρούν τόσο οι κοινωνιολόγοι όσο και τα μέσα μαζικής ε-

πικοινωνίας και που στηρίζεται σε σκοπίμως επιλεγμένα και διογκωμένα παραδείγματα.

Οι Jahoda και Warren (1965) δείχνουν ότι μιλώντας για νιάτα, τις περισσότερες φορές αναφερόμαστε σε εφήβους υψηλής ορατότητας: αντικοινωνικές συμπεριφορές, παιδική εγκληματικότητα, παράξενες μόδες και μουσικές, κ.τ.λ. Με αυτό τον τρόπο δεν εξαπατώνται μόνον οι ενήλικες αλλά και οι ίδιοι οι έφηβοι, που δημιουργούν ένα μυθικό στερεότυπο γύρω από την ύπαρξή τους, στερεότυπο πάνω στο οποίο βασίζονται πολλές συμπεριφορές τους.

Για τον, Altheide (1979), η λαϊκή (μαζική) κουλτούρα παίζει σημαντικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο γίνονται οι νέοι αντιληπτοί, τόσο από τον εαυτό τους όσο και από τους άλλους. Το ραδιόφωνο, οι δίσκοι και η μουσική συμπράττουν στη δημιουργία ενός αποκλειστικά δικού τους ζωτικού χώρου και ορίζουν τις παρέες. Και ο συγγραφέας καταλήγει: «Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν προσδιορίζουν πάντοτε με άμεσο τρόπο τις συμπεριφορές, τα επαναλαμβανόμενα όμως θέματα και εικόνες μπορούν να παίξουν πρωτεύοντα ρόλο στον ορισμό της κοινωνικής πραγματικότητας, προτείνοντας εύλογες εξηγήσεις των διαφόρων καταστάσεων». (Altheide, 1979, σελ. 252).

Βλέπουμε πως για το σύνολο αυτών των συγγραφέων, έννοιες όπως αυτή των νιάτων και της νεανικής κουλτούρας δύσκολα ξεπερνούν το επίπεδο του μύθου. Στην πραγματικότητα, υπάρχει μια επιθυμία πολιτικής και οικονομικής διάκρισης, που εγγράφεται στη λογική της πολιτιστικής κατανάλωσης και που έχει ως δευτερογενές, αποτέλεσμα τη θετική ανατροφοδότηση ανάμεσα στις στερεοτυπικές εικόνες, που αφορούν τους νέους, και στις στάσεις και στις συμπεριφορές, που αυτοί οι ίδιοι υιοθετούν. Το ερώτημα συνεπώς της ύπαρξης της νεανικής κουλτούρας επιλύεται με τρόπο παράδοξο, καθώς είναι η παθητικό-

τητα και η δυνατότητα χειραγώγησής τους που τους δίνει την όποια κοινωνική ορατότητα: υπάρχει επειδή δεν υπάρχει.

Μια άλλη διάσταση, που αφορά στην ύπαρξη των νιάτων, είναι το πρόβλημα μιας κοινής ταυτότητας που θα υπερέβαινε τις κοινωνικές τους και ταξικές διαφορές. Υπάρχουν συγγραφείς για τους οποίους οι μουσικές προτιμήσεις των εφήβων προσδιορίζονται από την τάξη στην οποία ανήκουν.

Οι Robinson και Hirsh (1972) ισχυρίζονται πως τα μουσικά γούστα των εφήβων εξαρτώνται από τη φυλή και την κοινωνική τάξη: οι λευκοί της αστικής τάξης προτιμούν το στρατευμένο τραγούδι (*proteste song*), οι λευκοί της εργατικής τάξης προτιμούν τα πιο ελαφρά Hits (Top 40): όσο για τους μαύρους, προτιμούν το *rhythm n blues*.

Οι Murdock και McCron (1976) θεωρούν ότι οι μουσικές προτιμήσεις των εφήβων της εργατικής τάξης αποτελούν προέκταση των αξιών που κυριαρχούν στο περιβάλλον τους (δράση, σκληρότητα, φυσικός ανταγωνισμός και συνοχή της ομάδας), ενώ οι έφηβοι της μέσης τάξης προτιμούν το «προοδευτικό ροκ» (διανοούμενος ατομικισμός).

Μολονότι οι έρευνες αυτές αναφέρονται μόνο στις μουσικές προτιμήσεις, μπορούμε να θεωρήσουμε πως οι συγγραφείς δεν αναγνώρισαν την ύπαρξη κάποιου εφηβικού, και κατ' επέκταση νεανικού, κώδικα, και πως δεν μας προσφέρουν τίποτα στην οριοθέτηση των νέων ως ξεχωριστής κοινωνικής οντότητας.

Υπάρχουν πολλοί συγγραφείς για τους οποίους οι νέοι έχουν μια δική τους, ανεξάρτητη και ξεχωριστή ταυτότητα, που νοείται όμως μόνο ως αποτέλεσμα των προσπαθειών τους να τοποθετηθούν σε σχέση με τον ενήλικο κόσμο, έστω και αν γίνεται περισσότερο ορατή σ' αυτούς που αδυνατούν να ενταχθούν και θέλουν να αποσχιθούν από αυτόν.

Ο πρώτος ερευνητής που ακολούθη-

σε ξεκάθαρα αυτή την κατεύθυνση, σε μια μελέτη που και σήμερα ακόμα θεωρείται υποδειγματική, είναι ο Coleman (1961). Τα αποτελέσματα της έρευνάς του, που διεξήγαγε σε δέκα αμερικάνικα λύκεια, αντιπροσωπευτικά πολλών σχολείων και κοινοτήτων των ΗΠΑ, ήταν ότι πράγματι υπάρχει μια εφηβική υποκουλτούρα (subculture). Οι μισοί από τους νέους αυτούς θα προτιμούσαν να απορριφθούν από τους γονείς τους παρά να χάσουν τον καλύτερό τους φίλο, και ο Coleman θεωρεί δείγμα υψηλού βαθμού «ανεξάρτητου είναι» το γεγονός ότι τα αγόρια ελάχιστα επιθυμούν να συνεχίσουν το επάγγελμα των γονέων τους. Όσο για τη μουσική ποπ, ο Coleman σκέφτεται πως έστω και αν είναι η εξάπλωση της βιομηχανίας της που έβαλε την τελική πινελιά στη διαμόρφωση μιας «νεανικής κουλτούρας», πρέπει να θεωρείται σαν μια πολιτισμική έκφραση αυτής της ηλικίας. Ενώνει τους νέους και επιθεβαιώνει το διαχωρισμό τους από τον ενήλικο κόσμο. Η ταυτότητα και η κουλτούρα των νέων αναπτύσσονται με κεντρικό άξονα τη στάση απέναντι στο σχολείο και το ρόλο του μαθητή (ενήλικες αξίες), και η μουσική είναι ο προνομιούχος τρόπος συμβολικής έκφρασης.

Οι μελέτες που ακολουθούν παρουσιάζουν ανάλογα αποτελέσματα. Οι συγγραφείς αποδέχονται γενικά την ιδέα μιας νεανικής κουλτούρας, μόνο όμως στο μέτρο που η ύπαρξη και τα περιεχόμενά της αποκρυσταλλώνουν την έλλειψη συμμετοχής στο σχολείο. Αυτό αντιπροσωπεύει με τη σειρά του την επίσημη ενήλικη κουλτούρα και προϋποθέτει την αποδοχή ενός συνόλου από νόρμες και αξίες όπως είναι ο ανταγωνισμός, η υποταγή, κ.τ.λ.

Ο Sugarman (1967) και οι Polk και W. Pink (1971) περιγράφουν τους εφήβους σαν «στριμωγμένους» ανάμεσα σε δύο αντιδιαμετρικές κουλτούρες:

Από τη μία υπάρχει η «επίσημη»

σχολική κουλτούρα, η κουλτούρα των ενηλίκων μεσοαστών. Ο ρόλος των μαθητών συνίσταται στην αποδοχή αξιών όπως ο διανοητικός ανταγωνισμός, ο ατομικισμός, η υποταγή, η ανταμοιβή κ.λπ.

Από την άλλη, υπάρχει η νεανική κουλτούρα, που είναι σχεδόν η αντιστροφή του προηγούμενου μοντέλου: άμεση ικανοποίηση, φυσικές ικανότητες, αλληλεγγύη και ισότητα μεταξύ των μελών της ομάδας. Σύμβολά της είναι το ντύσιμο, το στολίδι, η μουσική κι ο χορός· επιδίωξη της η ανεξαρτησία από τον ενήλικο κόσμο. Οι συγγραφείς προσπαθούν να δείξουν πως οι κακές σχολικές επιδόσεις συμβαδίζουν με μια υψηλή συμμετοχή στη «νεανική κουλτούρα». Αυτή η τελευταία μας παρουσιάζεται λοιπόν σαν ένα υποκατάστατο: ο νέος που αισθάνεται αποτυχημένος σαν μαθητευόμενος ενήλικος, προσπαθεί να βρει παρηγοριά και σωτηρία σε μια άλλη πηγή εναλλακτικών αξιών.

Οι Murdock και Phelps (1972), θεωρώντας τις προηγούμενες απόψεις σαν υπερβολικά χοντροκομμένες, προτείνουν ένα μοντέλο που περιλαμβάνει δύο πολιτιστικούς αστερισμούς που θα χρησιμοποιούσαν οι νέοι για να ορίσουν και να αρθρώσουν την έλλειψη συμμετοχής στο σχολείο:

(1) Την κουλτούρα του δρόμου (*Street culture*), που βασίζεται στις αξίες, τις συμπεριφορές και τις συνήθειες των παρεών της εργατικής τάξης (ποδόσφαιρο, καφενεία και μπαρ, φυσικές ικανότητες, αλληλεγγύη, καπατσοσύνη).

(2) Την «*pop media culture*», που βασίζεται σε δραστηριότητες, σε αξίες και σε ρόλους που κινούνται μέσω των μέσων μαζικής επικοινωνίας και απευθύνονται κυρίως σε εφήβους και νέους.

Όπως είναι φυσικό, οι συγγραφείς υποστηρίζουν πως οι μαθητές που προέρχονται από την εργατική τάξη και που δεν έχουν καλά αποτελέσματα στο σχολείο, κατατάσσονται στην κουλτού-

ρα του δρόμου. (Το ενδιαφέρον τους για τη μουσική δεν φτάνει σε σημείο να τη χρησιμοποιήσουν ως έμβλημα της αποστασιοποίησής τους.) Αντίθετα, οι μαθητές της αστικής τάξης θα αντλήσουν αντιπολιτευτικούς ρόλους και αξίες από την «*pop media culture*».

Για μία ακόμη φορά, η νεανική κουλτούρα υπάρχει σε αντίθεση μόνο προς αυτή των ενηλίκων, της οποίας και αποτελεί υποκατάστατο.

Το πρώτο συμπέρασμα στο οποίο οδηγούμεθα μετά από την παρουσίαση αυτών των μελετών είναι πως για να μιλήσουμε για νεανική κουλτούρα χρειάζονται (κυρίως) νεανικά προβλήματα. Από αυτά, πολλά αφορούν στην ιδιόζουσα ψυχολογική και κοινωνική θέση (status) των νέων και την έλλειψη θεσμών που να αναλαμβάνουν την κάλυψη των αναγκών που προκύπτουν απ' αυτή την θέση. Πιθανόν, όπως προτείνουν διάφοροι σύγχρονοι στοχαστές, να πρόκειται για την «*κρίση τελετουργιών*» και την έλλειψη νοήματος και ιερότητας που χαρακτηρίζει τον υπερδομημένο, ορθολογιστικό και βασιζόμενο στην αποδοτικότητα δυτικό κόσμο. Μια τέτοια συζήτηση όμως ξεπερνά τα πλαίσια αυτού του άρθρου.

Το δεύτερο είδος προβλημάτων δεν αφορά στο σύνολο των νέων, αλλά στη δυνατότητα ορισμένων απ' αυτούς να αποδεχθούν τις «*κυρίαρχες αξίες*» και να επιτύχουν μέσα στα πλαίσιά τους. Είναι φανερό, πως, για τους συγγραφείς που εξετάσαμε, η νεανική κουλτούρα, για να οριστεί, χρειάζεται επειγόντως το ρόλο του μαθητευόμενου ενηλίκου και την επιτυχία ή την αποτυχία σ' αυτόν το ρόλο.

Προσοχή όμως! Οι «*κυρίαρχες αξίες*» είναι, θέβαια, οι αστικές αξίες. Και ενώ η εργατική τάξη έχει τις δικές της αξίες, νόρμες και συμπεριφορές, η αστική τάξη δεν φαίνεται να παρέχει εναλλακτικές λύσεις στους νέους που απορρίπτει, εξ ου και η νεανική κουλτούρα, η οποία

σ' αυτή την περίπτωση λύνει το πρόβλημα ένταξης που τους δημιουργεί, είτε είναι επιβαλλόμενη από τη βιομηχανία της κουλτούρας είτε είναι παραγόμενη από τους ίδιους τους ενδιαφερομένους (πρόκειται για την άποψη που παρουσιάζει το ροκ σαν «*folk art*» (Belz, 1969), προϊόν αυθόρμητης έκφρασης ομάδων και (υπο) πολιτιστικών οντοτήτων).

Και στις δύο περιπτώσεις, μόνο σε σχέση με τις κυρίαρχες αξίες μπορεί να νοηθεί μια νεανική κουλτούρα η οποία, όσο κι αν είναι μαζικοποιημένη και διευρημένη απ' τα νούμερα του εμπορικού της γιγαντισμού, δεν μπορεί παρά να θιώνεται ως πρόσκαιρη και περιθωριακή και ως φτωχό υποκατάστατο του χαμένου παραδείσου της ένταξης και της επιτυχίας.

Νέες τάσεις της έρευνας: κουλτούρα, κουλτούρες και συμβολική επεξεργασία, ανταλλαγή και μάχη

Ο Frith (1981), σε μια έρευνα σ' ένα αγγλικό κολέγιο, φτάνει στο συμπέρασμα πως υπάρχουν τρεις διαφορετικές χρήσεις της μουσικής ροκ, σύμφωνα με τις κοινωνικο-πολιτιστικές διαφορές των ατόμων και των ομάδων που την ακούν.

(1) Ένα πρώτο είδος κοινού θεωρεί το ροκ χόμπυ που σχετίζεται με γενικότερα καλλιτεχνικά, μεταφυσικά, πολιτικά και πολιτιστικά ενδιαφέροντα. Πρόκειται για νέους της μέσης ή της ανώτερης τάξης που πάνε καλά στο σχολείο.

(2) Το δεύτερο είδος κοινού αποτελείται από νέους με χαμηλότερο δείκτη επιτυχίας στο σχολείο, οι οποίοι δεν θα συνεχίσουν τις σπουδές τους. Η μουσική είναι γι' αυτούς «*background*», χρησιμεύει στην επίτευξη συνοχής της ομάδας/παρέας και στην οριοθέτηση του

χώρου υπαρξής τους.

(3) Το τρίτο είδος κοινού αποτελούν τέλος οι «*Hippies*» και οι «*περιθωριακοί*», για τους οποίους η μουσική εκφράζει αυτό που το άτομο και/ή η ομάδα θέλει να εκφράσει και να ακούσει: το τι δεν πάει καλά στον κόσμο και το τι θα 'πρεπε να γίνει. Πρόκειται για καθαρή ιδεολογική έκφραση.

Το ενδιαφέρον αυτής της έρευνας δεν είναι μόνο ότι συνδυάζει πολλές διαστάσεις που πρέπει να λάβουμε υπ' όψη για να απαντήσουμε στο ερώτημα αν υπάρχει νεανική κουλτούρα (κοινωνική προέλευση και τοποθέτηση, παρέες και καθημερινή ζωή), αλλά κυρίως ότι παρουσιάζει διάφορες χρήσεις της μουσικής και ένα κλειστό δυναμικό σύστημα δημιουργίας «*χρηστών*» και ομάδων των οποίων η σύσταση, η λειτουργία και η παραγωγή αξιών εξαρτάται από τα βιώματα, την εξέλιξη κοινωνικο-πολιτιστικών τροχιών και την κοινωνική ταυτότητα των μελών.

Στο βιβλίο του «*Υπο-κουλτούρα: το νόημα του στυλ*», ο Hebdige (1981), παρουσιάζει τις έγχρωμες εργατικές υπο-κουλτούρες της Αγγλίας σαν μια συμβολική πρόκληση σε μια συμβολική τάξη πραγμάτων. Οι υποκουλτούρες, χρησιμοποιώντας μια σειρά μετασχηματισμών ενός αρχικού και δεδομένου συστήματος στοιχείων (ρούχα, εμβλήματα, μουσική, χορό, ιδιωτική ομιλία) που ξεδιπλώνεται μέσα από ένα εσωτερικό σύστημα πολώσεων (ο *mod* κατά του *rock*, ο *skinhead* κατά του *punk*, κ.τ.λ.) και καθορίζεται εναντίον μιας παράλληλης σειράς «ομαλών» μετασχηματισμών («υψηλή» ή κυρίαρχη μόδα), εκφράζουν μια ουσιώδη ένταση ανάμεσα σ' αυτούς που είναι στην εξουσία, στην κυρίαρχη ιδεολογία και στους καταδικασμένους σε μειονεκτική θέση και σε ζωή δεύτερης κατηγορίας. Το στυλ είναι μια εκ προθέσεως επικοινωνία, που κρύβει πίσω του την ικανοποίηση μιας σημαντικής διαφοράς και την παράλληλη κοινοποίηση μιας ομαδικής ταυτότητας.

Ό,τι όμως ισχύει για τις θεαματικές υπο-κουλτούρες, ισχύει και για το χώρο της «*κυρίαρχης*» μόδας, της μάζας. Στα πλαίσια μιας προηγούμενης μελέτης (Christakis, 1986), στρέψαμε την προσοχή μας στις ομάδες θιασωτών των αντίστοιχων μουσικών στυλ που συνυπάρχουν μέσα στο ροκ (και στη μουσική ποπ γενικότερα). Αποφασίσαμε να θεωρήσουμε τα κοινά αυτά κοινωνικές ομάδες των οποίων η συνοχή επιτυγχάνεται μέσω της κοινής μουσικής προτίμησης: το ψυχολογικό συναίσθημα του κοινωνικού «ανήκειν» προκύπτει από τη «*ροκ μουσική ένταξη*», χωρίς να είναι απαραίτητη η φυσική επαφή των μελών τέτοιου είδους κοινωνικής ομάδας (όπως αναφέρεται και στη θεωρία της ψυχολογικής ομάδας του Turner, 1984). Αποτέλεσμα αυτής της ένταξης είναι η στερεοτυπία στην αναγνώριση του κοινωνικού περιβάλλοντος και η αυτοτοποθέτηση σε συνάρτηση με τη μουσικοκοινωνική ταυτότητα των οπαδών, οι οποίες συμβαδίζουν με την ιδιότητα του ροκ να επιτρέπει συγχρόνως τη βίωση σε φανταστικό επίπεδο ενός μεσσιανικού, απολιτικού, επαναστατικού *status nascendi*, και την κοινωνική ένταξη, μέσω της χρήσης και της χειραγώγησης των συμβόλων και των σημείων του «ανήκειν» από τις υποκουλτούρες ή/και τις κοινωνικοσυναίσθηματικές κατηγορίες που εμπλέκονται στη γέννηση, στη διάδοση και στην εξέλιξη ή στη μετάλλαξή του.

Πλησιάζουμε το φαινόμενο που ο Yonnet (1985) ονομάζει «*πολιτική αποτελεσματικότητα του αποπολιτικού*» ή «*κοινωνική αποτελεσματικότητα μιας πολιτικής του αποπολιτικού*» και που εικονίζει η σύγχρονη χρήση της μουσικής ροκ από τους νέους ανεξαρτήτως ηλικίας, τάξης, έθνους και φυλής: ενάντια στον πόλεμο, το ρατσισμό, την παραδοσιακή πολιτική και τον κάθε είδους παραλογισμό της εποχής μας (βλέπε π.χ. *Live Aid*). Για το συγγραφέα, η εφηβεία παρουσιάζεται σαν μια διεθνής εθνότητα, ένα έθνος κοσμοπολίτικο, ένας λαός· και σαν όλους

τους λαούς, είναι αρκετά μικτός και ετερογενής ώστε να μπορεί να βρίσκει μέσα του αρκετά αποθέματα ενέργειας για να προβαίνει σε αποσχίσεις και να ανανεώνεται. Και ενώ οι μεγάλες κάθετες διαχρονικές συναθροίσεις, που χαρακτηρίζουν την κοινωνία μας, εξασθενούν σιγά αλλά σταθερά (οικογένεια, κοινωνικές τάξεις), είμαστε μάρτυρες της πρώτης μεγάλης οριζόντιας συνάθροισης της εποχής μας. Με τον ίδιο τρόπο, η συνεχής παρακολούθηση της τηλεόρασης από τους νέους ανήκει, για το συγγραφέα, στο παρελθόν ενώ το παρόν καταμαρτυρά τη συνεχή μουσική ωκεανική καταβύθιση: Το ροκ γίνεται συνεπώς συνείδηση του νεανικού λαού, στοιχείο θεμελιώδες και κινητήριο, κεφαλαιοποιώντας στάσεις και μόδες και φέρνοντας στο προσκήνιο την εγκάρσια μαζική κοινωνικότητα των νέων, δύναμη κατακτητική, ανατρεπτική, αλλά και εξατομικευμένη¹.

Συμπεράσματα

Οι τάσεις στην έρευνα, που αφορά στη νεανική κουλτούρα, προδίδουν όχι μόνο τα όρια των μοντέλων της κοινωνικής έρευνας και την αναγκαιότητα ριζικών αλλαγών στην οπτική τους γωνία, αλλά και την παραγνώριση, που οι ίδιες οι κοινωνίες μας επιφυλάσσουν σε ό,τι δυσκολεύονται να εντάξουν στα υπάρχοντα στερεότυπα.

«Οι περισσότεροι ευρωπαίοι κοινωνιολόγοι έχουν μέχρι τώρα παραμελήσει το εφηβικό φαινόμενο. Απορροφημένοι από τους περιορισμένους δείκτες της έννοιας της κοινωνικο-επαγγελματικής κατηγορίας,

πίστευαν μόνο στο «κοινωνικό δεδομένο» του επαγγέλματος και τους εισοδήματος. Παρακολούθησαν καλά την άνοδο των μέσων τάξεων, αλλά έχασαν τελείως τη δημιουργία του εφηβικού λαού». (Yonnet, 1985, σελ. 187-8).

Στο σύγγραμμά του «Η εποχή των πληθών», ο Moscovici (1981) καταλήγει στο συμπέρασμα πως, μέχρι στιγμής, στην κοινωνική έρευνα έχουμε να κάνουμε με δύο μεγάλες και σχεδόν αντιδιαμετρικές απόψεις περί κινητήρος της ιστορίας: τις τάξεις και τις μάζες.

Πιστεύουμε πως με την έλευση, την παντοδυναμία αλλά και την απροσδιοριστία των νιάτων ως κοινωνικής οντότητας και ως είδους κοινωνικού δεσμού και τρόπου επικοινωνίας, που η ύπαρξή τους εμπεριέχει, μπαίνουμε σε μια εποχή που οι κοινωνικοί ερευνητές πρέπει να λάβουν υπ' όψη την ολίσθηση των δύο αυτών μοντέλων και τη σύζευξή τους σε ένα καινούργιο, που αδόκιμα μπορούμε να ονομάσουμε μαζική πολυ-πολιτισμική κοινωνία (βλ. επίσης Lefebvre, 1968). Οι κοινωνικές τάξεις και κατηγορίες υπάρχουν, όπως υπάρχουν και οι μάζες. Οι νέοι ανήκουν και στις δύο, χωρίς όμως να χάνουν την αυτονομία τους ως άτομα και ως ομάδες, σχετικοποιώντας τους κοινωνικούς τους ντετερμινισμούς και τη δύναμη των μέσων μαζικής επικοινωνίας με τα οποία βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση, διευρύνοντας το χώρο του διαλόγου, της συμβολικής ανταλλαγής και μάχης και μεταλλάσσοντας ίσως τον κοινωνικό δεσμό.

Από την παρέα ως το ευρύτερο καταναλωτικό κοινό, από την κατανόηση των συμπεριφορών, των συνηθειών και των τελετουργιών σε επίπεδο ατομικό και ομαδικό ως την κατανόηση των μο-

¹ Σημειώνουμε επίσης πως γι' αυτόν τον συγγραφέα το ροκ δεν είναι το μόνο πολυσυμμετρικό στοιχείο που συγκροτεί τους νέους σε κοσμοπολίτικο έθνος. Υπάρχει επίσης η μόδα, γιγαντιαίο εργοστάσιο κοινωνικής παραγωγής γούστων και προτιμήσεων, που επιτρέπει επίσης στους νέους να κάνουν φανερή την παρουσία τους επικοινωνώντας αδιάκοπα μεταξύ τους και με τους άλλους μέσω του εμφανισιακού στυλ.

ντέλων αναφοράς, και από τις κοινωνικοπολιτιστικές διαφορές ως τον «σημειολογικό ανταρτοπόλεμο», ο κύκλος νοηματική παραγωγή-κατανάλωση δύσκολα διατίθεται να παρουσιάσει ένα άνετο σημείο παρατήρησης, εκτός από τη θεώρηση των νιάτων ως νέο κοινωνικοπολιτικό λόγο, που διέπεται από τη λογική της άκρας μαζικής εξατομίκευσης και του αποπολιτικού.

Οφείλουμε, τέλος, να θυμίσουμε στον Έλληνα αναγνώστη πως τα φαινόμενα που θίγουμε εδώ κάθε άλλο παρά ξένα είναι προς την πραγματικότητα της χώρας μας. Η ύπαρξη τόσων εμφανισιακών και μουσικών στυλ, για να χρησιμοποιήσουμε μόνο αυτό το παράδειγμα, δεν ξενίζει πια τον παρατηρητή που γνωρίζει την πανίδα των αστικών μας

κέντρων, τους τόπους και τους τρόπους ζωής και διασκέδασής της, τις συνήθειες, τις τελετουργίες της και την ένταξη μέσω των ευκαιριών κατανάλωσης και συμμετοχής, που προσφέρουν τα νεοδημιουργηθέντα και ανθούντα δίκτυα μαζικής επικοινωνίας (δορυφορικά και ιδιωτικά τηλεοπτικά κανάλια, ιδιωτικοί και δημοτικοί ραδιοσταθμοί, κ.τ.λ.). Το θέμα συνεπώς της ταυτότητας της ελληνικής νεολαίας είναι ενδιαφέρον και επίκαιρο· η χώρα μας είναι πεδίο συνάντησης –σύγκρουσης; –πολλών πολιτισμικών μοντέλων και παραδόσεων, για την κατανόηση της οποίας είμαστε απροετοίμαστοι, όσο και αν τη βιώνουμε σε πολλά επίπεδα της καθημερινής μας δραστηριότητας και ύπαρξης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Altheide D.L. The mass media and Youth Culture. In *Urban Education, USA*. 1979, 14, No2.

Belz C. *The story of rock*. Oxford University Press, 1969.

Berger B.M. *Looking for America*. New Jersey, Prentice-Hall, 1971.

Bloch H. et Niederhoffer A. *Les bandes d'adolescents*. Paris, Payot, 1974.

Buhler C. *Der menschliche Lebenslauf als psychologisches Problem*. Verlag f. Psych., Gottingen, 1933.

Christakis N. *Pop-music: lieu d'identité et moyen d'expression collective*. Paris, Université de Paris X-Nanterre, 1986. (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή).

Coleman J.S. *The adolescent society*. New York, Free Press, 1961.

Elkin F. and Westley W. The myth of adolescent culture. *American Sociological Review*. 1955, 20.

Frith S. *Sound Effects*. New York, Pantheon Books, Random House, 1981.

Hebdige D. Subculture, the meaning of style. Methuen and Co, 1979. (Εκδόσεις «Γνώση» για την ελληνική μετάφραση.)

Jahoda M. and Warren N. The myths of youth. *Sociology of Education*. 1965, 38.

Lefebvre H. *La vie quotidienne dans le monde moderne*. Paris, Gallimard, 1968.

Lewin K. *Field theory in social sciences*. New York, Harper, 1951.

Mannheim K. *Diagnosis of our time*. London, Routledge and Kegan Paul, 1944.

Moscovici S. *L' âge de foules*. Paris, Fayard, 1981.

Murdock G. and McCron R. Youth and class: the career of a confusion. In G. Mungham and G. Pearson (Eds), *Work in class youth culture*, London, Routledge and Kegan Paul, 1976.

Murdock G. and Phelps G. Youth culture and the school revisited. *British Journal of Sociology*, 1972, 23.

Polk K. and Pink W. Youth culture and the school: a replication. *British Journal of Sociology*, 1971, 22, 2.

Robinson G. and Hirsh P.M. Teenage response to Rock n Roll protest songs. In S. Denisoff and R.A. Peterson (Eds) *The sounds of Social change*, Chicago, Rand McNally, 1972.

Sugarman B. Involvement in youth culture, academic achievement and conformity in school. *British Journal of Sociology*, 1967, 18, 2.

Turner J.C. Social identification and psychological group formation. In H. Tajfel (Ed) *The social dimension*. Maison des sciences de l' homme, Cambridge University Press, 1984.

Yonnet P. *Jeux, modes et masses*. Paris, Gallimard, 1985.